

„Sprawa” – pojęcie definiowane w oparciu o art. 45 ust. 1 Konstytucji RP

1. Wprowadzenie

Prawo do sądu w europejskiej kulturze prawnej ma ugruntowaną pozycję, której początków można szukać już w prawie rzymskim¹. Za źródło prawa do sądu uważa się zakaz tzw. samopomocy² oraz stosowanie przymusu w sprawach karnych i cywilnych wyłącznie przez państwo³. Prawa do sądu w Polsce można doszukiwać się jeszcze w czasach średniowiecznych⁴, a następnie w ideach Oświecenia, które znacząco wpłynęły na kształt Konstytucji 3 maja⁵. W II RP prawo do sądu wyrażono w art. 98 Konstytucji marcowej z 1921 r., który stanowił, że: „nikt nie może być pozbawiony sądu, któremu z prawa podlega [...] Żadna ustawa nie może zamykać obywatelowi drogi sądowej dla dochodzenia krzywdy i straty”⁶. Podobnie zresztą status jednostki w zakresie prawa do sądu rozstrzygała Konstytucja kwietniowa⁷. Konstytucja z 1952 r. w żaden sposób nie gwarantowała jednostce prawa do sądu, skupiając się wyłącznie na rozstrzygnięciach dotyczących ustroju sądów⁸.

Konstytucja z 1997 r. w przepisie art. 45 ust. 1 ustanowiła prawo do sądu w ten sposób, że „każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”⁹. W doktrynie prawo do sądu rozpoznawane jest w dwóch aspektach. Po pierwsze,

¹ J. Gołaczyński, A. Krzywonos, [w:] B. Banaszak, A. Preisner, *Prawa i wolności obywatela w Konstytucji RP*, Warszawa 2002, s. 725.

² *Ibidem*.

³ P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Art. 45*, [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. T. I. Komentarz. Art. 1-86*, Warszawa 2016, s. 1086.

⁴ J. Bardach, B. Leśniodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009, s. 114.

⁵ W rozdziale VIII dotyczącym władzy sędziowskiej ustanowiono, że: „każdy człowiek bliską dla siebie znalazł sprawiedliwość, żeby przestępny widział wszędzie groźną nad sobą rękę krajowego rządu”, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1791-r8.html>, [dostęp: 2.01.2018 r.]

⁶ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 1921 r. Nr 44, poz. 267.

⁷ Zob. Art. 68 – Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r., Dz. U. z 1935 r. Nr 30, poz. 227.

⁸ Zob. Art. 46 – Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r., Dz. U. z 1952 r. Nr 33, poz. 232.

⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

pojmowane jest jako zasada konstytucyjna¹⁰, która skierowana jest do organów władzy publicznej. Zasada ta obliguje organy państwowe do odpowiedniego zorganizowania sądownictwa, w taki sposób, żeby sądy były niezależne, bezstronne i niezawisłe. Po drugie, prawo do sądu należy rozumieć jako prawo podmiotowe, którego istotą są uprawnienia przysługujące jednostce, takie jak: dostęp do sądu, odpowiedniej procedury oraz wiążące rozstrzygnięcie sprawy¹¹. Konstytucyjne prawo do sądu jest przede wszystkim prawem o charakterze gwarancyjnym, a jego zasadniczą funkcją jest ochrona innych praw i wolności jednostki¹².

2. Zakres przedmiotowy ochrony w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP

Prawo do sądu uznaje się przede wszystkim za prawo podmiotowe przysługujące jednostce. Takie założenie powoduje, że pomiędzy jednostką a państwem został nawiązany stosunek prawny¹³. Konstytucyjne prawo do sądu przysługuje „każdemu”, tym samym zakres podmiotowy tego prawa obejmuje nie tylko obywateli RP, ale również obcokrajowców i bezpaństwowców. Ponadto wskazać należy, że prawo to przysługuje nie tylko osobom fizycznym, ale także osobom prawnym i innym jednostkom organizacyjnym, w tym także jednostkom organizacyjnym nieposiadającym osobowości prawnej, ale posiadającym zdolność prawną, jak np. spółka komandytowa czy wspólnota mieszkaniowa. Sam Trybunał Konstytucyjny podkreśla, że z prawa do sądu może korzystać „każdy”, włącznie z osobami prawnymi prawa prywatnego¹⁴ oraz podmiotami prawa publicznego, jak np. jednostki samorządu terytorialnego¹⁵.

O ile zakres podmiotowy prawa do sądu nie pozostawia wiele wątpliwości, o tyle zakres przedmiotowy nie został już tak jednoznacznie określony. Prawo do sądu jako jedno z konstytucyjnie gwarantowanych jednostce praw jest nieczym innym jak możliwością „zwrócenia się w każdej sytuacji (sprawie) do sądu z żądaniem określenia (ustalenia) statusu prawnego jednostki, w sytuacjach nie tylko zakwestionowania lub naruszenia jej praw i wolności, lecz również w sytuacjach odczuwanych przez nią niejasności, niepewności, a zwłaszcza obawy wystąpienia takiego naruszenia”¹⁶.

¹⁰ Zob. A. Kubiak, *Konstytucyjna zasada prawa do sądu w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Łódź 2006.

¹¹ D. Lis-Staranowicz, *Konstytucyjne środki ochrony wolności i praw*, [w:] M. Chmaj (red.), *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2016, s. 240-241.

¹² *Ibidem*.

¹³ A. Kubiak, *op. cit.*, s. 185.

¹⁴ Zob. wyrok TK z dnia 9 czerwca 1998 r., K 28/97, OTK 1998, Nr 4, poz. 50; wyrok TK z dnia 30 października 2010 r., SK 20/11, OTK-A 2012, Nr 9, poz. 110.

¹⁵ D. Lis-Staranowicz, *op. cit.*, s. 241.

¹⁶ P. Sarnecki, *Art. 45*, [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. T. II*, Warszawa 2016, s. 234.

2.1. Pojęcie „sprawy”

Słownikowa definicja terminu „sprawa” wskazuje, że jest to zbiór okoliczności, które dotyczą czegoś lub kogoś, czy też jest to coś, co interesuje konkretną osobę¹⁷. Jednostka może wnieść sprawę do sądu w celu dochodzenia lub ustalenia swoich praw i wolności. Ustrojodawca nie wprowadza jednolitej definicji sprawy. W literaturze przedmiotu również nie funkcjonuje jedno powszechnie uznane rozumienie „sprawy”. Jak wskazują P. Grzegorzcyk i K. Weitz, „pojęcie sprawy jest nieostre, a wyznaczenie jej konturów zostało powierzone orzecznictwu i doktrynie”¹⁸. Liczne próby zdefiniowania pojęcia sprawy, nawet pomimo wielu orzeczeń judykatury i wielu wypowiedzi ze strony doktryny, nadal nie przyniosły pożądanego efektu. Problem ten zauważa sam Trybunał Konstytucyjny, który sygnalizuje, że: „pojęcie «sprawy» nie zostało jednak określone w sposób jednoznaczny ani w doktrynie, ani w orzecznictwie. Poszczególne gałęzie prawa posługują się tym określeniem w różnych znaczeniach. Ich doktryna nie daje jasnych wskazówek do interpretacji art. 45 ust. 1 konstytucji”¹⁹. Ponadto Sąd Najwyższy stwierdza, że: „współcześnie, począwszy od początku lat dziewięćdziesiątych, w orzecznictwie Sądu Najwyższego dominuje koncepcja «sprawy» oparta na idei tzw. roszczenia procesowego, co oznacza, że o dopuszczalności drogi sądowej nie decyduje obiektywne istnienie prawa podmiotowego, lecz jedynie twierdzenie strony o jego istnieniu”²⁰. Brak jednomyślności w tej kwestii powoduje, że nadal powstaje wiele wątpliwości co do zakresu sytuacji, które można określić mianem sprawy.

2.2. Pojęcie „sprawy” na gruncie Konstytucji RP

Większość przedstawicieli doktryny wskazuje, że prawo do sądu należy rozumieć szeroko²¹. Samo pojęcie sprawy ma zakres znaczeniowy znacznie szerszy niż w ujęciu ustaw istotnych dla poszczególnych gałęzi prawa²². Brak jest w tym zakresie ograniczeń przedmiotowych²³. Ponadto nie jest istotne, która gałąź prawa reguluje konkretny stan faktyczny, a także to, czy prawo podmiotowe, które chce ochronić jednostkę, ma podstawę w normach prawnych²⁴. Dla realizacji prawa do sądu istotna będzie wola podmiotu, który domaga się ochrony sądowej. Dodatkowo, jak zauważa Sąd Najwyższy, „pojęcie «sprawa», interpretowane przy uwzględnieniu treści art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, oznacza sprawę w zakresie głównego przedmiotu postępowania, a także

¹⁷ B. Dunaj (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1996, s. 1049.

¹⁸ P. Grzegorzcyk, K. Weitz, *op. cit.*, s. 1106.

¹⁹ Wyrok TK z dnia 9 czerwca 1998 r., K 28/97, OTK 1998, Nr 4, poz. 50. Zob. też wyrok TK z dnia 30 października 2012 r., SK 20/11, OTK-A 2012, Nr 9, poz. 110.

²⁰ Postanowienie SN z dnia 19 grudnia 2003 r., III CK 319/03, OSNC 2005, Nr 2, poz. 31.

²¹ Zob. A. Wróbel, *Prawo do sądu – tezy referatu*, [w:] *Rzecznik Praw Obywatelskich, Konferencja Naukowa: Konstytucja RP w praktyce*, Warszawa 1999, s. 207 i n.

²² W szczególności chodzi o rozumienie sprawy na gruncie proceduralnego prawa cywilnego, karnego i administracyjnego.

²³ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 287.

²⁴ Zob. Postanowienie SN z dnia 19 grudnia 2003 r., III CK 319/03, OSNC 2005, Nr 2, poz. 31.

kwestii incydentalnej, która związana jest z możliwą ingerencją w sferę podstawowych praw zagwarantowanych przepisami Konstytucji”²⁵.

Podkreślenia wymaga, że zarówno judykatura, jak i doktryna wskazują, że pojęcie „sprawy” na gruncie Konstytucji RP ma charakter autonomiczny. Trybunał Konstytucyjny stwierdza, że: „podstawowe znaczenie dla określenia zakresu i pojemności prawa do sądu ma pojęcie «sprawy», której rozpatrzenia przez sąd może żądać uprawniony podmiot. W ujęciu konstytucyjnym pojęciu temu (nie definiowanemu w przepisach konstytucyjnych oraz niejednoznacznie rozumianemu w doktrynie i w orzecznictwie) należy przypisać – przynajmniej w pewnej mierze – znaczenie autonomiczne. Przedmiotowy zakres prawa do sądu musi być określany nie poprzez odwołanie się do pojęcia sprawy funkcjonującego na gruncie poszczególnych gałęzi prawa, ale przez odniesienie do podstawowej funkcji sądów, którą jest, stosownie do art. 175 ust. 1 Konstytucji, sprawowanie wymiaru sprawiedliwości”²⁶. Ponadto Trybunał Konstytucyjny stwierdza, że o ile nie budzi wątpliwości, że jako „sprawę” w świetle art. 45 ust. 1 Konstytucji RP kwalifikuje się spory prawne pomiędzy osobami fizycznymi i prawnymi, które wynikają ze stosunków cywilnoprawnych, administracyjnoprawnych, a także orzekanie o zarzutach karnych, o tyle należy pamiętać, że nie jest to katalog zamknięty. Bowiem istotą sporu jest rozstrzygnięcie o prawach podmiotu. Tym samym katalog należy rozszerzyć o wszelkie inne prawa, które wynikają z całego systemu obowiązującego prawa²⁷. Ponadto Trybunał Konstytucyjny podkreślał, że pomimo iż ustrojodawca zdefiniował „sprawy”, to zakresu tego pojęcia nie można konstruować wyłącznie w odniesieniu do jego ustawowego znaczenia, ponieważ nie jest ono dostateczne do określenia „sprawy” na gruncie Konstytucji RP²⁸. Trzeba pamiętać, że w sytuacji, gdy ustrojodawca posługuje się pojęciem, które jest wykorzystywane również przez ustawodawcę zwykłego, nie może być ono podstawą do interpretowania pojęć konstytucyjnych w odpowiedni sposób jedynie do wskazanych dziedzin prawa²⁹. Postanowienia Konstytucji RP, „której normy stanowią fundament całego systemu prawa w państwie, są powiązane, w mniejszym lub większym stopniu, ze wszystkimi dziedzinami prawa i nie można tu mówić o więzach z niektórymi z niektórymi z nich”³⁰. Podobnie w tej kwestii wypowiada się Sąd Najwyższy, który podnosi, że: „pojęcie «sprawy» w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji ma charakter autonomiczny i obejmuje również sprawy, które nie są sprawami cywilnymi, sądownoadministracyjnymi lub karnymi; sprawy te rozpoznaje sąd powszechny w postępowaniu cywilnym”³¹. Podobne głosy odnośnie do rozumienia pojęcia „sprawy”

²⁵ Uchwała SN z dnia 28 marca 2012 r., I KZP 26/11, OSNKW 2012, Nr 4, poz. 36.

²⁶ Wyrok TK z dnia 14 marca 2005 r., K 35/04, OTK-A 2005, Nr 3, poz. 23.

²⁷ *Ibidem*; zob. też postanowienie TK z dnia 14 kwietnia 2004 r., SK 32/01, OTK-A 2004, Nr 4, poz. 35.

²⁸ Wyrok TK z dnia 10 maja 2000 r., K 21/99, OTK 2000, Nr 4, poz. 109.

²⁹ P. Kapusta, *Pojęcie „praca” i „zatrudnienie” w Konstytucji RP*, [w:] H. Babiuch, P. Kapusta, J. Michalska (red.), *Aktualne problemy konstytucji, Księga jubileuszowa z okazji 40-lecia pracy naukowej Profesora Bogusława Banaszaka*, Legnica 2017, s. 347.

³⁰ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2008, s. 7.

³¹ Postanowienie SN z dnia 19 grudnia 2003 r., III CK 319/03, OSNC 2005, Nr 2, poz. 31.

pojawiają się wśród przedstawicieli doktryny – chociażby P. Sarneckiego³², A. Wróbla³³ czy też Z. Czeszejko-Sochackiego³⁴.

Ponadto Z. Czeszejko-Sochacki zauważa, że regulację art. 45 ust. 1 Konstytucji RP można rozszerzyć też na takie przypadki, w których nie wystąpiło jeszcze naruszenie prawa jednostki, a podmiot poszukuje dopiero drogi sądowej do ustalenia swojej sytuacji prawnej³⁵. Trybunał Konstytucyjny w swoim orzecznictwie podkreśla z kolei, że „z art. 45 ust. 1 Konstytucji [...], wynika jednoznacznie wola ustrojodawcy, aby prawem do sądu objąć możliwie najszerszy zakres spraw, z zasady demokratycznego państwa prawnego zaś płynie dyrektywa interpretacyjna zakazująca zawężającej wykładni prawa do sądu. Konstytucja wprowadza domniemanie drogi sądowej, wobec czego wszelkie ograniczenia sądowej ochrony interesów jednostki wynikać muszą z przepisów ustawy zasadniczej”³⁶.

Mimo że zakres przedmiotowy prawa do sądu rozumiany winien być jak najszerszej, to Trybunał Konstytucyjny stwierdził jednak, że: „termin «sprawa» nie obejmuje natomiast sporów, w które nie jest uwikłany chociażby jeden podmiot prawa prywatnego. Dotyczy to w szczególności sporów wewnątrz aparatu państwowego, a więc m. in. spraw ze stosunków nadrzędności i podporządkowania między organami państwowymi oraz spraw podległości służbowej pomiędzy przełożonymi i podwładnymi w organach państwowych, choć tylko w takim zakresie, w jakim sprawa podległości służbowej należy do sfery wewnętrznej administracji publicznej”³⁷. Takie stanowisko odnoszące się do wyłączenia pewnego kręgu spraw z zakresu przedmiotowego prawa do sądu jest konsekwentnie powtarzane w orzeczeniach Trybunału Konstytucyjnego³⁸.

3. Zakończenie

Podstawowe prawa i wolności, a także gwarancje ich przestrzegania nie funkcjonowałyby skutecznie, jeżeli nie byłoby odpowiednich środków zapewniających ich ochronę. Jednym z podstawowych środków ochrony praw i wolności jest prawo do sądu, które jest fundamentem demokratycznego państwa prawnego³⁹. Powszechnie przyjmuje się, że sąd jest najlepszym gwarantem respektowania praw i wolności człowieka. Wynika to przede wszystkim z pozycji ustrojowej sądów i ich relacji w stosunku do innych organów państwa⁴⁰.

³² Zob. P. Sarnecki, *op. cit.*, s. 233 i n.

³³ Zob. A. Wróbel, *op. cit.*, s. 213.

³⁴ Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu w świetle Konstytucji RP*, Państwo i Prawo 1997, z. 11-12, s. 95.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Wyrok TK z dnia 8 listopada 2001 r., P 6/01, OTK 2001, Nr 8, poz. 248.

³⁷ Wyrok TK z dnia 6 listopada 2012 r., K 21/11, OTK-A 2012, Nr 10, poz. 119.

³⁸ Por. wyrok TK z dnia 18 maja 2004 r., SK 38/03, OTK-A 2004, Nr 5, poz. 45; wyrok TK z dnia 30 października 2012 r., SK 20/11, OTK-A 2012, Nr 9, poz. 110.

³⁹ Z. Czeszejko-Sochacki, *Konstytucyjna zasada prawa do sądu*, Państwo i prawo 1997, z. 10, s. 14.

⁴⁰ P. Hofmański, *Prawo do sądu w sprawach karnych jako gwarancja ochrony praw człowieka*, [w:] L. Wiśniewski (red.), *Podstawowe prawa jednostki i ich ochrona sądowa*, Warszawa 1997, s. 201.

Prawo do sądu należy rozumieć w szczególny sposób, ponieważ jest ono prawem wtórnym w stosunku do pozostałych praw i wolności, których to ochronie właśnie służy. Potrzeba uruchomienia prawa do sądu powstaje wówczas, gdy nie ma możliwości korzystania z praw i wolności. Pamiętać należy, że prawo do sądu przysługuje nie tylko w przypadku, jeżeli naruszenia prawa lub wolności jednostki dopuścił się organ władzy publicznej, ale także w przypadkach, gdy prawo jednostki zostało naruszone działaniem innego podmiotu, który podlega władztwu państwowemu⁴¹.

Podkreślenia wymaga także, że regulacja prawa do sądu w Konstytucji RP nie ogranicza się jedynie do art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. Ustrojodawca bowiem w jej art. 77 ust. 2 wprowadza zakaz ustawowego zamknięcia drogi sądowej dochodzenia naruszonych praw i wolności, ponadto art. 233 ust. 1 Konstytucji RP gwarantuje ochronę prawa do sądu w czasie stanu wojennego i wyjątkowego. Ponadto Trybunał Konstytucyjny konsekwentnie podkreśla, że: „linia orzecznicza Trybunału w sprawach dotyczących prawa do sądu jest jednolita i trwała. Artykuł 45 ust. 1 Konstytucji daje wyraz woli ustrojodawcy, aby prawem do sądu objąć możliwie szeroki zakres spraw, a zasada demokratycznego państwa prawnego uzasadnia dyrektywę interpretacyjną zakazującą zawężającej wykładni prawa do sądu”⁴².

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Wyrok TK z dnia 6 listopada 2012 r., K 21/11, OTK-A 2012, Nr 10, poz. 119.